

Autoritat mundial per a un lideratge planetari legítim

Toni Comín i Oliveres

1. INTRODUCCIÓ
2. ELS OBJECTIUS D'UN LIDERATGE PLANETARI
3. ELS ESCENARIS I ELS ACTORS D'UN LIDERATGE PLANETARI
4. CONCLUSIÓ: EL PAPER DE LES RELIGIONS EN EL LIDERATGE PLANETARI

Toni Comín, és llicenciat en Ciències Polítiques i Diputat al Parlament de Catalunya.

1. INTRODUCCIÓ

Fa dos anys, els exèrcits dels EUA i del Regne Unit iniciaven la conquesta d'Iraq, amb el suport polític del govern d'Espanya i del d'algun altre país de l'Europa de l'Est recentment incorporat a l'OTAN.

La guerra d'Iraq va ser percebuda per una immensa majoria de l'opinió pública mundial com una guerra il·legal, imperial i immoral:

– Il·legal, ja que no comptava amb el suport del Consell de Seguretat de Nacions Unides.

– Imperial, atès que responia als interessos econòmics i, sobretot, geopolítics dels Estats Units, molt interessats a tenir un control encara més estret de l'Orient Mitjà i d'Àsia Central en les pròximes dècades.

– Immoral, per haver sacrificat milers de vides humanes innocents i, a més a més, haver-ho fet en nom de falsos objectius, com la recuperació de la democràcia a Iraq, posar fi a la dictadura de Saddam Hussein, la seguretat mundial o la lluita contra el terrorisme.

Amb aquesta percepció de fons –de la que participaven també massivament les opinions públiques dels propis països ocupants, si no la nord-americana, sí al menys l'espanyola i la britànica– es va produir una de les mobilitzacions més multitudinàries que s'hagi conegut mai al llarg de la història de la humanitat.

Es calcula que fins a 100 milions de persones es van manifestar el mes de març de 2003 per demanar “no a la guerra”. El “moviment per la pau” –successor d'alguna manera del moviment “antiglobalització” o “a favor d'una altra globalització”– va ser batejat pel The New York Times com “l'altra potència mundial”, en front dels EUA.

Durant aquells convulsos dies del primer trimestre de 2003 va haver-hi un seguit d'actors polítics i socials que van intentar liderar, cadascú en el seu espai corresponent, l'oposició a la deriva imperial del govern nord-americà.

D'una banda, França i Alemanya –els països de la “vella Europa”, com els va anomenar amb menyspreu el Secretari de Defensa dels EEUU, D. Rumsfeld, encara que són en realitat els motors d'aquesta novetat absoluta en la història del continent, que és la Unió Europea, la vertadera “nova Europa”– van portar la batuta en les institucions internacionals, on la confrontació es produeix cara a cara entre Estats.

Després, els ciutadans del món, expressió de la societat civil en estat pur, es van bolcar en les manifestacions que es convocaven de manera simultània en la majoria de capitals del planeta.

Però a la mobilització es van sumar, a més a més, líders espirituals, com el Papa Wojtyła, que va prendre un paper actiu des d'una consciència molt aguda d'un cert rol d'autoritat moral planetària en moments en què el món entra en crisi greu; o líders morals naturals del planeta, com per exemple N. Mandela.

Van parlar els intel·lectuals de mig món. Van parlar les Esglésies i les confessions. Es van mobilitzar, en fi, les organitzacions que encarnen de manera més o menys institucionalitzada la societat civil en cada país i a escala global: moviments d'estudiants, ONG, partits, sindicats, mitjans de comunicació, etc.

Davant un lideratge planetari dels Estats Units no digne d'aquest nom, mancat de tota legitimitat, tant per les seves intencions com pel seu mode d'actuar, es va aixecar, en fi, una heterogènia coalició involuntària amb un referent compartit: la salvaguarda de la pau o, més precisament, l'oposició a la guerra quan és manifestament injusta i arbitrària. Podem veure en aquesta suma heterogènia d'actors els traços d'un lideratge planetari legítim? Quines són les condicions ètiques i quins són els actors que poden articular un lideratge polític global perquè sigui possible considerar-lo un lideratge digne de la humanitat, que compleixi amb els principis de justícia política, econòmica i cultural, i que estigui a l'alçada dels Drets Humans?

Això és el que ens proposem estudiar en el present Quadern.

2. Els objectius d'un lideratge planetari

Al nostre entendre, allò que farà del lideratge planetari un lideratge ètic i humà són els objectius al servei dels quals estigui orientat. Proposem, per tant, que el primer criteri per jutjar la justícia i la legitimitat dels nostres lideratges actuals i projectar un món futur possible, sigui un criteri material. Cert és que la filosofia política de tradició moderna, a l'hora de plantejar l'ètica i la legitimitat del tema polític, ha insistit (des de Rousseau i Kant, entre els il·lustrats, fins a Habermas i Rawls, entre els nostres contemporanis) a centrar la legitimitat del tema polític en la seva dimensió formal i procedimental.

En aquesta perspectiva, seria el nivell de qualitat democràtica de les seves decisions allò que ens permet jutjar la bondat d'un lideratge polític.

Es tracta, sens dubte, d'un criteri imprescindible (que ens reservem per a l'apartat següent). Però en el nostre món actual, caracteritzat pel desordre global, en què les contradiccions econòmiques, culturals i socials s'han aguditzat d'una manera a penes imaginable fa quinze anys, són els continguts de les decisions polítiques i els fins que persegueixen allò que, en primera instància, ens hauria de servir per discriminar la seva bondat. Per dir-ho d'alguna manera, la urgència dels desafiaments desplaça la "càrrega de la prova" (per mesurar l'ètica del lideratge polític global) des dels criteris formals als materials. Sense oblidar, en qualsevol cas, que els uns i els altres, en realitat, estan estretament vinculats: només per mitjà de procediments legítims serà possible assolir els objectius que fan veritablement just un lideratge planetari per al món d'avui.

En conseqüència, quins són aquests objectius o continguts d'un lideratge ètic per al món d'avui?

1. Que estigui al servei del desenvolupament econòmic dels pobles del Sud

La principal injustícia que viu avui la humanitat és la desigualtat econòmica entre els pobles del Nord ric i el Sud pobre. Es tracta d'una realitat inapel·lable. Les riqueses mundials s'han multiplicat per vuit des de 1960. Malgrat això, avui una persona de cada dos viu amb menys de dos dòlars al dia, un de cada tres no té accés a l'electricitat, un de cada cinc no té accés a l'aigua potable, un de cada sis és analfabet, i un de cada set i un nen de cada tres pateix malnutrició.

L'actual estructura econòmica mundial és herència, en bona part, d'un segle XIX en què la suma d'industrialització més imperialisme europeu va generar les majors desigualtats en el nivell de desenvolupament econòmic que mai no havia conegut la humanitat. A mesura que els països europeus es van anar industrialitzant, van utilitzar la seva superioritat tecnològica per a, entre d'altres coses, desenvolupar un poder militar que els permetés anar subjugant, una a una, la resta de civilitzacions del planeta i sotmetre-les als seus interessos econòmics. Durant el segle XIX, França i Anglaterra van entrar, a sang i foc, en el Magrib i a l'Índia, respectivament, i van impedir que la seva avançada tecnologia es convertís en la base d'una industrialització endògena. Estats Units va substituir a Espanya en el control de l'economia d'Amèrica Llatina. Les potències europees van forçar també l'especialització primària de l'Àfrica subsahariana, d'Orient Mitjà o del Sud-est asiàtic.

En definitiva, el colonialisme europeu té molt a veure amb el grau de subdesenvolupament econòmic al qual estan avui sotmesos els pobles del Sud. Quan en la segona meitat del segle XX es va iniciar el procés de descolonització, la bretxa tecnològica entre el Nord i el Sud era ja massa gran com perquè els pobres poguessin assumir d'una manera més o menys espontània el nivell d'industrialització que, en aquell moment, ja havien assolit els rics. Perquè una societat només és capaç de donar un salt tecnològic si no és massa gran: si la distància entre el punt de desenvolupament en què es troba i la meta que se li proposa no és excessiva.

Avui la primera responsabilitat d'un lideratge planetari és desfer aquest greuge que la civilitzada Europa va cometre, sobretot, en el decurs del segle XIX i que els Estats Units han continuat al llarg del XX. L'economia mundial actual està plena d'injustícies que mantenen als països subdesenvolupats en un estat de prostració. Lideratge, per tant, per impulsar les reformes que requereix el sistema econòmic mundial per permetre el desenvolupament social dels països pobres, on viu aquesta meitat dels ciutadans del món (3.000 milions) que sobreviuen amb menys de 2 \$ al dia. Proposem nou reformes urgents i radicals però plausibles, triades de les propostes que estan avui sobre la taula, tant dels àmbits acadèmics més crítics amb l'actual model de globalització neoliberal com de les ONG (cada vegada més globalitzades, també) i dels moviments a favor d'una altra globalització.

1. Àmbit de la pobresa i el desenvolupament social

– Creació d'un Fons Mundial contra la Pobresa, que permeti als països pobres garantir les quatre necessitats vitals bàsiques dels seus ciutadans: alimentació suficient, atencions sanitàries bàsiques, accés a l'aigua potable i educació bàsica. La satisfacció de les necessitats bàsiques de tots els habitants del planeta requereix un despesa anual de 80.000 milions de dòlars, segons el PNUD i la UNICEF. Aquesta xifra és menys que el 0,5% de la riquesa mundial, equival a un 9% de la despesa militar mundial i és sensiblement inferior a la fortuna de les quatre persones més riques del planeta.

– Condonació del deute exterior (públic) dels països més pobres. Els països pobres deuen als països rics un total de 2,6 bilions de dòlars (2000). En alguns casos, aquest deute és odiós perquè els receptors dels crèdits eren règims dictatorials o corruptes i, en tots els casos, s'ha vist enormement incrementat a causa del canvi radical de les condicions en què van rebre els préstecs. Aquest deute provoca que els països en desenvolupament transfereixin cada any entre 200.000 i 250.000 milions de dòlars als països rics, més de dues vegades la quantitat necessària per acabar amb la pobresa extrema de les seves poblacions.

– Augment de la protecció laboral dels països en desenvolupament. Molts dels productes manufacturats en el Sud que es venen en els mercats del Nord han estat produïts en condicions d'explotació laboral, sense protecció social i amb salaris de misèria. Els baixos salaris dels treballadors dels països pobres són el que els permet atreure la inversió estrangera i exportar productes a un preu baix, ambdues coses imprescindibles per al seu creixement econòmic. No obstant això, la constant recerca de la competitivitat en els mercats mundials no pot basar-se en l'explotació dels treballadors.

2. Àmbit dels mercats financers internacionals:

– Regulació de la lliure circulació de capitals, per lluitar contra la seva tendència a l'especulació, a la inestabilitat i a la generació de crisis financeres que castiguen sobretot als països en desenvolupament, amb efectes socials sovint devastadors i que tenen la curiosa virtut de propagar la ruïna econòmica d'una economia malalta a una altra sana.

– Democratització del FMI, institució creada per contribuir al bon funcionament de l'economia mundial, que disposa d'un enorme poder per controlar el desenvolupament econòmic i social dels països del Sud. Quan les seves decisions no han estat encertades, han provocat ruïna i desgràcia en països que ja patien la plaga de la pobresa. Els EUA i Europa disposen de poder suficient per controlar les decisions del FMI, mentre els països pobres, que són els principals afectats per les seves polítiques, no disposen de veu ni a penes vot.

– Eliminació dels paradisos fiscals. Eliminació dels paradisos fiscals. L'existència de països que promouen el secret bancari i l'evasió fiscal, els anomenats paradisos fiscals, són una de les vergonyes més grans de l'economia mundial. El secret bancari que practiquen beneficia a màfies que cerquen blanquejar els diners dels seus tràfics il·legals, i els baixos o nuls impostos que ofereixen permeten que s'afavoreixi l'evasió fiscal en benefici dels més rics i en perjudici de la hisenda pública.

3. Àmbit del comerç internacional:

– Eliminació dels subsidis que els països rics paguen als seus agricultors i que, a hores d'ara, suposen la ruïna per a molts dels ciutadans més pobres del planeta, molts dels quals són petits agricultors dels països del Sud. Aquests subsidis els fan competir en una situació de desavantatge sovint contra els agricultors més rics del planeta i els impedeixen vendre els seus productes no sols en els mercats dels països rics, sinó fins i tot en els seus propis mercats locals.

– Canvi en el sistema de propietat intel·lectual (patents) que regeix actualment en el comerç mundial, sempre que afecti negativament el desenvolupament social dels països pobres. El cas més clar és el de les patents farmacèutiques, que suposa un increment molt elevat del preu que els Estats del Sud han de pagar per comprar els medicaments necessaris per salvar la vida de milers dels seus ciutadans, aflagits per epidèmies greus però tractables o curables (sida, tuberculosi, malària, etc.). Aquests països han de tenir el dret a comprar o produir medicaments genèrics, lliures del cost de la patent.

– Democratització de l'OMC. El comerç entre els pobles és una font de generació de riquesa sense precedents, de la que avui s'exclou a milions de les persones més pobres del món.

El comerç serà un mecanisme per reduir la pobresa només si els països del Sud poden vendre els seus productes en els mercats dels països rics. Però la realitat és que avui els països rics han tancat els seus mercats als països pobres.

L'OMC, l'organisme internacional encarregat de regular el comerç mundial, és qui més podria afavorir un comerç amb justícia, però en ella avui encara pesen molt més els països rics que els del Sud.

2. Que estigui al servei de la justícia cultural global i del diàleg de civilitzacions

Les disfuncions de la globalització no afecten només la consolidació dels drets socials. També convulsen, de vegades de manera dramàtica, la diversitat cultural del planeta. La cultura occidental –consumista i individualista, antitradicional i modernitzadora– entra de la mà dels mercats globals en societats que, sovint, la reben com un imperialisme cultural desintegrador de les seves estructures socials. Estructures que vistes des d'Occident poden semblar tradicionals i predemocràtiques, però que tenen un fort component comunitari. Com desfer el nus gordià que lliga la modernització amb l'individualisme possessiu típic del liberalisme econòmic? Com avançar en la democratització sense caure en l'occidentalització?

Ens trobem davant un “xoc de cultures”, però no a la manera del “xoc de civilitzacions” que narrés S. Huntington en el seu cèlebre assaig com un xoc maniqueu entre la democràcia occidental i les civilitzacions no democràtiques. Més aviat estem davant el que B. Barber descriu com el xoc entre la “cultura McWorld” i la “cultura Jihad”: la primera és la cultura del materialisme capitalista i de la fugacitat consumista, que té les marques globals com Nike com a icona i els McDonalds com a temple de referència, i que troba en els mercats globals i en els mitjans de comunicació d'abast planetari el seu aparador per a l'estandardització dels gustos i dels estils de vida. El nom de la segona, “cultura Jihad”, simbolitza tots aquells moviments d'arrel religiosa, nacionalista i cultural que, reaccionant defensivament davant l'huracà occidentalitzador, es reclouen en l'integrisme. El fonamentalisme islàmic n'és un exemple, però no l'únic. Contra la integració (capitalista) i l'homogeneïtzació, oposen la lògica de la fragmentació i el particularisme identitari i la comunitat cultural de referència.

I com alerta Barber, tan perillós és per a la democràcia i els drets de ciutadania l'integrisme fragmentador com el globalisme capitalista. No solament perquè l'un mina l'Estat per cercar comunitats particulars més petites, mentre que l'altre ho socava per promoure espais econòmics més grans. El risc és més profund: és la mateixa naturalesa de cadascun d'aquests contrincants la que s'oposa a la lògica de la ciutadania. La “cultura Jihad” menysté la llibertat i els drets cívics, que són el pilar bàsic de la democràcia; “Mc World” menysté la dimensió solidària de la democràcia i, a la lògica cívica de la ciutadania, oposa la lògica individualista del consumidor, sovint incompatibles. La democràcia és la víctima comuna d'aquests dos enemics que alhora que es combaten es retroalimenten.

És imprescindible comprendre els conflictes culturals que s'estan generant en el marc de l'actual procés de globalització des d'aquest prisma que proposa Barber per intentar donar una solució com cal al nou terrorisme neofonamentalista. Del conflicte entre “Jihad” i “McWorld” hem passat, avui, a la lluita oberta entre el terrorisme del tipus Al Qaeda, el sentit vital del qual és l'atac nihilista a Occident, i l'imperialisme nord-americà. Ni els neocons republicans d'EUA representen Occident –i menys en la seva deriva imperialista actual– ni el neofonamentalisme integrista representa el món islàmic –i menys en la seva deriva terrorista–. No obstant això, l'un i l'altre, l'Imperi i Al Qaeda no són sinó la versió armada, militaritzada, de “McWorld” i “Jihad”, fruit d'un procés de radicalització.

És necessari, en conseqüència, que el lideratge planetari sigui capaç de trobar el difícil equilibri que permeti defensar simultàniament la democràcia i la identitat cultural de

cada civilització, els drets humans i el dret a no deixar-se arrasar per l'huracà de la cultura occidental; capaç de delimitar la llibertat, de l'individualisme possessiu i materialista que el mercat expandeix cegament; capaç de donar una identitat alhora xinesa, hindú, occidental, llatina, africana, àrab, eslava, etc. a les institucions mundials, i d'impulsar un "diàleg de civilitzacions" en peu d'igualtat.

3. Que estigui al servei de la democratització de (totes) les societats

Que la democràcia liberal representativa moderna és un invent occidental és una dada històrica sobre la qual no cal dubtar. Que aquest sistema ha tingut i té dificultats per ser adoptat per societats de civilització no occidental és també una veritat històrica.

Però d'aquí, els occidentals saltem a un ridícul sentiment d'avantatge en relació amb la resta de civilitzacions. Però no hi ha cap motiu per a una actitud així: la veritat és que, sovint, la qualitat de la democràcia en els propis països que la van inventar deixa molt a desitjar (vegeu, per posar-ne dos exemples a l'atzar, la pena de mort en els Estats Units, o el control mediàtic de les opinions públiques en molts països rics). A més a més, el desenvolupament democràtic dels països pobres està vinculat estretament al seu desenvolupament econòmic i els primers que posem tots els obstacles perquè aquest enlairament econòmic sigui possible som els propis països occidentals. En darrer lloc, els primers que impedim la democràcia a escala global, en les institucions internacionals, som els països occidentals, perquè allí no ens convé, ja que minvaria la nostra situació de domini en la geopolítica mundial.

El lideratge global ha de contribuir a la democratització de les societats que, encara avui, veuen vulnerats els seus drets cívics, polítics i socials. Però cal fer-ho recolzant els processos de democratització endògens, i no com una imposició exterior, i menys manu militari. Cal fer-ho des de l'amistat i la cooperació, i no des de l'arrogància prepotent de l'imperialisme inconscient dels qui, pel fet de pertànyer a una democràcia occidental, es creuen ja salvats. I cal emprendre, com hem dit, les reformes de l'economia mundial que poden contribuir al desenvolupament dels països pobres, precondition necessària de la seva democratització.

No hi ha democràcia sense classes mitjanes, i no hi ha classes mitjanes sense desenvolupament econòmic.

4. Que estigui al servei de la pau mundial

D'acord amb la visió de l'escola anomenada realista de les relacions internacionals, la pregunta clau per entendre la geopolítica mundial és: qui domina a qui? La política internacional, segons aquesta perspectiva, és un equilibri de forces entre blocs polítics amb interessos antagònics. Si els blocs són gaire equilibrats, si tenen un poder similar, serà pitjor, perquè llavors no hi ha un lideratge clar per part de cap d'ells i el risc de guerra per imposar-se els uns als altres augmenta. La pau només és possible, segons el realisme geopolític, quan hi ha un bloc clarament superior (des del punt de vista militar, la qual cosa pressuposa també la superioritat tecnològica), capaç de dominar a la resta. El que comunament es coneix com a imperi, l'únic que pot garantir un equilibri estable, és a dir, una situació d'absència de guerra. La pau és sempre una pau imperial.

Els EUA d'avui estan tornant a interpretar el món d'aquesta manera. En un cèlebre document del Consell Nacional de Seguretat posterior a l'11-S, l'actual govern Bush

establia una nova i revolucionària doctrina, de la qual la “guerra preventiva” va ser-ne l’element que més transcendència mediàtica va tenir, tot i que no n’era el tret més definitori. El que més posava al descobert la nova voluntat imperial era l’avís que la seva política internacional estava encaminada, de manera explícita, a que cap altra potència mundial (Xina?, la UE?) pogués igualar el poder militar dels EUA al llarg del segle XXI.

Un lideratge planetari que es pretengui legítim ha de defugir aquesta lògica del realisme sense dubtar-ho. Per contrària als principis ètics més elementals, i perquè, a més, no és en absolut “realista”, valgui el joc de paraules. Res garanteix menys pau i l’estabilitat mundials, a aquestes altures de la globalització, que un projecte imperial, que només és font de majors riscos terroristes a escala planetària i, en conseqüència, de major inseguretat global. No obstant això, la força de la lògica imperial és que pretén justificar-se en termes ètics i raonables (al mode hobbesià): atès que el dret a la seguretat és el primer dels drets, i atès que aquest dret està en contradicció amb algunes de les llibertats democràtiques fonamentals (llibertats civils a l’interior de cada societat, d’una banda, i principis democràtics en les relacions entre Estats, per l’altre), ja que el respecte d’aquestes llibertats va contra l’eficàcia en la defensa del dret a la seguretat, és necessari sacrificar aquestes per salvaguardar aquell.

El problema d’aquest argument, suposadament ètic, consisteix en què els fets demostren que la realitat, tossuda, es comporta exactament a l’inrevés. Avui només és possible defensar la seguretat internacional a base de una major legitimitat, i no d’una major força. Només hi ha una manera de preservar i potenciar els propis interessos: a base de més interdependència, però sempre que estigui organitzada basant-se en regles iguals per a totes les societats del món, i encara basant-se en uns quants criteris de solidaritat dels països rics amb els països pobres.

Els EUA no s’imposaran en la seva rivalitat amb Xina, al llarg del segle XXI, pel fet de disposar d’un millor exèrcit o d’impedir que Xina desenvolupi el seu; és aquesta una solució contingent, que tard o d’hora pot fracassar. Occident només guanyarà la seva batalla contra Xina a base d’estrènyer llaços amb ella i compartir amb ella el lideratge polític del destí del món, de consolidar unes Nacions Unides de les que ningú es pugui desmarcar, i en la qual totes les veus estiguin representades per igual. I el que val per a Xina val, evidentment, per a qualsevol altra civilització del planeta, sigui o no una potència emergent.

Només organitzacions com el Tribunal Penal Internacional, o només un Consell de Seguretat de l’ONU reformat, que el faci més democràtic, més representatiu del món actual i que permeti l’entrada dels països del Sud com a membres permanents, poden avui garantir la seguretat a escala global. Un lideratge planetari que es preui de ser just ha de promoure una pau no imperial i, per tant, hauria d’avançar en aquesta direcció: major interdependència, major equitat i solidaritat, i major institucionalització de les mateixes.

3. Els escenaris i els actors d'un lideratge planetari

Com vam dir a l'inici de l'apartat anterior, la legitimitat d'un lideratge planetari hauria de mesurar-se, segons criteris materials, per l'ètica dels seus objectius. Però, segons criteris formals, ha de mesurar-se també en funció dels procediments per mitjà dels quals s'assoleixen aquests objectius. És possible instituir procediments democràtics per prendre les grans decisions que regulin la societat i l'economia internacional? És possible avançar en la direcció de la construcció progressiva d'estructures democràtiques globals? Quines institucions i amb quines regles, quins escenaris i quins actors, amb quina autoritat ètica i política, poden portar endavant les reformes que el món necessita per avançar en la direcció assenyalada en l'apartat anterior? Un cop respost el per a què del lideratge planetari, cal respondre's ara la qüestió del qui i del com d'aquest lideratge. Anem a fixar-nos en tres actors diferents en les mans de la qual hauria de recaure, cada vegada més, la responsabilitat del lideratge legítim.

1. Nacions Unides

L'ONU va néixer per promoure la salvaguarda universal dels drets humans, ser el principal punt de suport del dret internacional públic (aquelles regles que regulen jurídicament les relacions internacionals) per dirimir els conflictes entre les grans potències i per permetre una gestió compartida, per part de tots els Estats del planeta, pel que fa als problemes comuns de la humanitat. En conseqüència, l'ONU, donada la vocació que la va fer néixer, té potencialment l'autoritat moral per ser la institució on es concreti un lideratge alhora universal i legítim. És, de fet, l'única organització realment planetària, on participen tots els Estats del globus.

No obstant això, per anar convertint aquesta legitimitat potencial en una legitimitat efectiva, és necessari que l'ONU emprengui un camí de reformes que, d'una banda, la dotin de major poder per dirigir els grans reptes que té la humanitat davant seu – econòmics, de pau i seguretat, socials i culturals, i mediambientals– i, per l'altra, que la facin més democràtica. Així serà més representativa de l'actual societat mundial, on, per posar un exemple, només entre hindús i xinesos sumen la meitat de la població mundial. És imaginable que algun dia, en alguna institució de Nacions Unides, comenci a tenir-se en compte el principi “una persona, un vot”? És desitjable? És la democratització dels Estats del planeta una precondition per a la democratització efectiva de Nacions Unides?

Avui a l'ONU trobem dos grans grups d'institucions: les que tenen poder per intervenir en els afers polítics i econòmics més urgents de la societat mundial i les que no en tenen.

Entre les primeres hi ha el Consell de Seguretat, però també el FMI, l'OMC o el Banc Mundial. En aquestes manen, sistemàticament, els països occidentals (en exclusiva en les institucions economico-financeres, i compartidament amb Rússia i Xina en el cas del Consell). Entre la resta, estan totes aquelles institucions dedicades a la promoció dels drets socials i culturals (OMS, OIT, UNESCO, UNICEF, etc.) o del desenvolupament socio-econòmic del Sud (PNUD, UNCTAD, FAO, etc.), més l'Assemblea General que, sense ser una institució democràtica en el sentit estricte de la paraula (Índia té els mateixos vots que Andorra) almenys, gràcies al principi d'un Estat un vot, sí que és més democràtica que el Consell de Seguretat.

Són institucions amb una legitimitat vinculada a la seva missió fundacional, però pateixen d'una falta endèmica de competència, eficàcia i poder per portar endavant els seus propòsits.

Si Nacions Unides ha de ser el fòrum que institucionalitzi un lideratge planetari legítim, és necessari avançar cap a una reforma radical dels seus diferents organismes: cal democratitzar les institucions amb poder, per dotar-les de legitimitat, i és necessari dotar de poder a les institucions amb legitimitat, però que avui a penes tenen competències. Existeix avui alguna institució internacional que uneixi ja ambdues coses? El Tribunal Penal Internacional (TPI) és un bon exemple d'institució nova vinculada al sistema de Nacions Unides que uneix alhora la legitimitat (té com a missió la lluita universal contra el genocidi i els crims contra la humanitat), alhora que disposa de competències per exercir la seva missió. De fet, mentre que les institucions de l'ONU estan totes elles per sota dels Estats, sotmeses a la seva sobirania –i per això les anomenem institucions inter-nacionals– el TPI és, possiblement, el primer exemple d'institució de vocació universal de tipus supra-nacional, és a dir, amb capacitat per actuar contra la voluntat dels seus Estats membres. Que Xina, Rússia i els EUA no formin part d'aquesta institució no és una prova de la seva debilitat sinó tot al contrari: té poder suficient com perquè aquestes tres potències prefereixin estar fora de la seva jurisdicció.

2. Les federacions regionals

Els processos de regionalització són interessants, a l'hora d'imaginar una geopolítica global el més ètica possible, perquè permeten que els blocs polítics que s'enfronten al tauler mundial siguin el més equilibrats possible. Un món dividit políticament entre gairebé dos-cents Estats, amb rendes i capacitat tecnològica, poder militar, extensió territorial i població completament dispars, és un món on les capacitats de negociació, quan les relacions internacionals es basen en el bi-lateralisme, són necessàriament molt desiguals. Hi ha països només grans (Rússia), altres només rics (Japó), altres grans i rics però poc poblats (EUA), altres poblats i rics però petits (Europa occidental), altres grans i poblats però pobres (Xina i Índia), molts altres ni grans, ni rics però molt poblats (alguns països africans) i alguns, bastants, ni grans, ni rics, ni poblats. Com garantir per igual la defensa dels interessos de totes les societats del planeta en un món així?

La construcció de federacions regionals permetria equilibrar bastant l'extensió i la població i, parcialment, la riquesa de cada bloc polític en lliça. La política internacional consisteix en la defensa –per part de cada Estat, o federació d'Estats– dels seus propis interessos. Un sistema polític planetari legítim exigeix que els interessos de tots es tinguin en compte per igual. Per això, el regionalisme, sempre que es faci amb procediments democràtics, té un valor ètic o de justícia política. D'altra banda, el regionalisme –el procés d'integració de diversos Estats en una federació política major que els agrupi– és un procés lent i laboriós, que requereix factors objectius que ho impulsin, més enllà de la mera voluntat política: una certa integració comercial (unitat de mercat), una certa unitat geogràfica entre les seves parts, una afinitat cultural o de civilització, etc.¹

En el paradigma d'inspiració realista de Huntington, un “món de civilitzacions” amb poders relativament equiparables és un món abocat al “xoc de civilitzacions”, des de la premissa que no hi hauria cap civilització en condicions d'exercir el lideratge planetari, això és, d'imposar-se a les altres de manera estable. En el nostre paradigma, radicalment oposat al realisme, el regionalisme és el fonament geopolític per permetre un lideratge

planetari no imperial sinó compartit. Que és l'únic lideratge planetari que pot ser qualificat d'ètic. De fet, el regionalisme pot ser considerat com la “infraestructura” necessària per avançar en la democratització de les Nacions Unides. Qui impulsarà la reforma de Nacions Unides sinó aquells Estats que més han de guanyar-hi, que són els del Sud? Però com els Estats del Sud podran guanyar algunes conteses en aquesta llarga guerra si no presenten batalla units?²

Per a qualsevol procés de regionalització tant econòmica com política, sens dubte el procés d'integració iniciat a Europa després de la II Guerra Mundial és el referent principal, pràcticament ineludible. La UE no és només referent pel fet de ser el més avançat de tots els processos d'integració regional que hi ha en curs, actualment, al planeta. Ho és també perquè aquest procés té, per ell mateix, una forta empremta ètica: és el primer procés de construcció d'un espai polític superior no per la via de la invasió i de la guerra –com fins aquell moment havien fet tots els imperis en la història d'Europa, des del carolingi fins al Tercer Reich, passant per l'espanyol, el napoleònic o l'austro-hongarès, per posar només alguns exemples– sinó a través de l'acord, la negociació i la cessió de sobirania a unes institucions superiors creades pels propis Estats que la cedeixen, és a dir, que cedeixen voluntàriament el seu poder. Estats que durant quatre segles havien estat en una situació de “guerra civil” contínua, que acaba culminant en dues guerres mundials quan aquests Estats controlaven el món a través dels seus imperis, decideixen integrar pas a pas els distints elements de la seva sobirania (part del seu poder legislatiu i executiu, la seva moneda, avui el seu exèrcit) fins a arribar el punt d'intentar dotar-se d'una Constitució comuna i vinculant.

Però, a més a més, la UE és un referent en la mesura que permet imaginar un model de cooperació entre regions, que no sigui sinó una extrapolació a escala global del seu model de cooperació entre Estats. En síntesi: la UE serveix com a referència per a les potencials regions del món. Així ho reconeix el president de Brasil, Lula, quan decideix posar la integració llatinoamericana, amb creació d'un Parlament del Mercosur i d'una moneda comuna, com una de les prioritats del seu mandat. Així ho reconeixen diversos líders africans, entre els quals Muammar al Gaddafi, quan decideixen reconvertir l'antiga OUA en l'actual Unió Africana. I serveix també com a referència per pensar quina ha de ser la relació entre les futures regions ja constituïdes com a blocs polítics integrats. Dit d'una altra manera: la UE serveix com a referent per dissenyar un futur Parlament Llatinoamericà, però serveix també per imaginar un encara més futur Parlament Mundial, que constitueixi un legítim fòrum de diàleg i de negociació entre les distintes federacions regionals.

3. La societat civil mundial

En els últims anys – d'això parlàvem en la nostra introducció– hem assistit a l'emergència de vertaders moviments socials d'escala planetària: el moviment “antiglobalització neoliberal” o el recent moviment contra la guerra d'Iraq. De la mateixa manera que en el segle XIX, en el marc del capitalisme industrial nacional, va emergir un poderós moviment obrer, que va precedir a la construcció de l'Estat del benestar, avui, ja iniciat el segle XXI, són molts els que perceben aquest moviment “per una altra globalització”, en el marc del nou capitalisme global i informacional, com el precursor de la construcció d'un global welfare, d'un “Estat del benestar” a escala planetària.

En tot cas, allò més interessant de cara al tema que ens ocupa és que, al llarg de la història d'Occident, tots els processos de democratització profunda de les seves societats, han anat precedits d'un poderós moviment social que els ha impulsat i que els ha liderat. Les classes burgeses van impulsar la conversió de l'Estat absolut en Estat liberal; les classes treballadores van impulsar la conversió de l'Estat liberal en Estat democràtic, primer, i social, després. La història de la democràcia és la història d'una societat civil articulada que ha actuat exercint un lideratge per promoure i impulsar reformes que, considerades retrospectivament, han suposat un progrés des del punt de vista ètic. La pregunta que ens fem és, per tant, aquesta: és possible un procés de democratització d'una estructura política determinada, és a dir, una reforma amb valor ètic que no estigui liderada també des de la societat civil? És la societat civil, per tant, un actor indispensable per parlar de "lideratge ètic" i de reforma democràtica de les institucions d'una societat?

Aplicant la mateixa pregunta al cas que ens ocupa: és la societat civil mundial un component necessari per a un lideratge planetari ètic, o legítim? Si en la gran història de la democratització de les institucions polítiques, el repte dels nostres dies és la construcció d'una democràcia global, igual com al segle XVIII era la construcció d'un Estat de Dret o en el segle XX la construcció d'un Estat Social, és imprescindible l'existència d'una societat civil mundial que lideri i anticipi aquest procés de reforma institucional, de la mateixa manera com les revolucions liberals van precedir les reformes que van dur a l'Estat de Dret i el moviment obrer va precedir i liderar la construcció de l'Estat social? Existeix aquesta societat civil mundial que, pel que sembla, és un component necessari d'un procés d'institucionalització d'una democràcia global?

Els fets semblen demostrar que sí. Els actuals moviments socials semblen constituir l'expressió d'una societat civil internacional, just en el moment en què el nostre món global sembla estar reclamant reformes profundes i algú que les impulsi –algú que aplegui l'autoritat moral per pretendre-ho i el poder suficient per realitzar-les–. Aquesta societat civil global, amb el seu Fòrum Social Mundial i les seves mil altres maneres de concretar-se, està sent el més clar intent d'articular un "subjecte col•lectiu" que exerceixi un lideratge si no pròpiament polític, sí almenys moral, a escala planetària.

No podem atribuir a aquesta societat civil global el lideratge polític (legítim) del planeta, ja que no té el poder suficient per a això –i a més a més la seva legitimitat es deriva, precisament, del fet de no voler exercir un lideratge pròpiament polític, sinó estrictament ètic, opció que l'ha portat a renunciar a la conquesta directa del poder institucional–. Però sí que podem afirmar que aquesta societat civil global és una component necessària –bé que no suficient– del que denominem des del principi d'aquestes pàgines un lideratge planetari legítim (des del punt de vista ètic i polític).

No hi ha lideratge planetari sense comptar en ell a la miríada d'ONG, moviments socials més o menys informals, centres d'estudi i d'investigació, universitats, moviments religiosos i Esglésies, mitjans de comunicació i intel•lectuals d'abast global, partits i sindicats que conformen aquesta plural i naixent societat civil mundial i que té avui, segurament com cap altre actor, l'autoritat moral de què qualsevol lideratge legítim no pot prescindir.

Pensem en líders morals o espirituals en acció: Mandela lluitant pel Fons Mundial contra la Sida o el Papa Wojtyła liderant la campanya en favor de la cancel•lació del

deute exterior dels països més pobres. Pensem en grans ONG (Oxfam, Greenpeace, Amnesty Internacional, Metges sense Fronteres, etc.) enfrontant-se a companyies multinacionals, ja sigui a causa de les patents farmacèutiques, ja sigui pels drets laborals en el Sud, ja sigui per algun afer mediambiental o relacionat amb els drets humans. Pensem en les ONG petites que estableixen llaços horitzontals entre les societats del Nord i les del Sud amb els seus projectes de desenvolupament.

Tot aquest trencaclosques heterogeni és el fonament més bàsic, sobre el qual es pot construir (i institucionalitzar de manera més ordenada) un lideratge global digne d'aquest nom, és a dir, veritablement ètic.

4. Conclusió: El paper de les religions en el lideratge planetari

Hi ha algun rol específic -i necessari- de les religions en aquest lideratge planetari legítim? Amb aquesta pregunta tancarem les nostres reflexions.

Com hem vist, l'objectiu d'aquest lideratge és la realització de manera efectiva i universal dels drets humans, tots els drets i per a tots ciutadans del món. Els drets humans tal com els concebem avui van ser, sens dubte, un invent modern. La modernitat els va fonamentar en la raó, les narracions de tipus ètic de la qual són el que coneixem com a "ideologies". En efecte, els drets humans van anar evolucionant i aprofundint-se al fil del liberalisme, del socialisme i de totes les ideologies filles de la modernitat que tenen quelcom a dir sobre l'emancipació humana (els nacionalismes democràtics, el federalisme, l'ecologisme, el feminisme, el pacifisme, etc.).

Però la raó humana en què es fonamenten sempre totes les ideologies de tradició moderna –totes les narracions amb càrrega ètica– té un límit infranquejable, que en el segle XX ha irromput amb tota la seva força, donant lloc a la crisi definitiva la modernitat, del racionalisme, i a l'adveniment d'una certa malenconia postmoderna. De quin límit parlem? Al llarg del nostre dramàtic segle XX hem descobert que, quan entrem al camp de l'ètica, la raó pot proporcionar-nos continguts, això és, pot descriure'ns valors, pot dir-nos quins són vàlids i quins no, quins són humans i quins inhumans; però no pot proporcionar-nos motivacions. La raó –com reconeix el mateix Habermas, potser el major de tots els filòsofs de l'ètica vius avui en dia i un abanderat de la secularització de totes les esferes normatives– pot dir-nos què és el bé i què és el mal en cada context històric determinat; però no pot dir-nos per què he d'optar pel bé i no pel mal.

En aquest context postmodern, en què reconeixem la crisi de la raó ètica en tant que admetem la seva debilitat motivacional, apareix un problema (polític) nou: els drets humans necessiten un fonament, més enllà del seu fonament racional (modern), que continua sent necessari, però que es revela insuficient. Les ideologies, al llarg del segle XX, han caigut com "mites" dogmàtics que proporcionaven un sentit a la història i a les vides de les gentes. Tanmateix, quan les "narracions racionals" de la modernitat es converteixen en "mites irracionals", quan es dogmatitzen, es converteixen en malsons totalitaris: així amb el socialisme totalitari del segle XX, o amb el neoliberalisme igual de totalitari que estem patint avui, amb la seva capacitat per a mitificar els mercats globals i proporcionar-los virtuts emancipadores que no tenen de cap de les maneres. Tots aquests totalitarismes acaben sempre provocant milions de víctimes. I no obstant això, els drets humans, fills d'aquestes narracions modernes, segueixen enfront de nosaltres com l'única manera de salvaguardar el caràcter humà de la humanitat. Continuen, en fi, sent el nostre ideal vigent.

En aquest sentit les religions poden aparèixer com un recolzament motivacional per a uns drets humans necessitats d'un fonament d'aquest tipus. Potser caldrà substituir les antigues "narracions ideològiques" de la modernitat, basades en una raó auto-dogmatitzada, per unes noves "narracions espirituals". I és evident que, per a això, el concurs de les religions resulta imprescindible.

No obstant això, aquesta recuperació d'allò religiós per tal de revivificar els drets humans com a ideal universal, hauria de suposar un canvi radical en la forma com les

religions es perceben a si mateixes i en com concebeixen la seva relació amb la cultura i la societat. O, millor dit, les religions només podran exercir aquest rol de fonamentació de les utopies i els reptes humans d'avui, en la mesura que siguin capaces de fer aquest canvi radical. Un canvi que es concreta en tres sentits.

En primer lloc, la modernitat no ha passat endebades. Res en la religió que sigui certament incompatible amb la raó pot ser acceptat com a vàlid. Cal acceptar les religions (les narracions espirituals) en la mesura que elles vagin demostrant que són religions il·lustrades. Que es basin en un tipus de llenguatge específic (el llenguatge simbòlic) no implica que tinguin dret a contradir la raó. Una prova d'aquest caràcter il·lustrat de la religió és la renúncia a percebre's a si mateixes, cadascuna d'elles en una clau dogmàtica o fonamentalista, com l'única religió vertadera. Les religions il·lustrades són religions que reconeixen a les altres tant de valor social com a si mateixes. Són, doncs, religions en diàleg. En aquest sentit, el diàleg interreligiós és la "forma" que prenen necessàriament les religions quan s'adapten i accepten l'herència que la modernitat ha deixat, ja per sempre, en la cultura de la humanitat.

En segon lloc, el mateix procés de globalització obliga a les distintes religions a trobar-se, a interactuar les unes amb les altres. La globalització, en facilitar la interacció econòmica, cultural i política entre societats més allunyades, ha empetitit el món. Al mateix temps que el món s'ha fet més vast per a cada individu, s'ha fet petit si el mirem des de fora. Les religions en un món globalitzat són, necessàriament, religions que es troben. Per això, el diàleg interreligiós no és només una necessitat normativa, derivada de la voluntat de depurar les religions per tal d'il·lustrar-les, sinó que es converteix en una necessitat objectiva, derivada dels processos de confluència de tota mena que caracteritzen el món d'avui.

En tercer lloc, aquesta recuperació d'allò religiós té sentit només en la mesura que serveix de fonament motivacional per als ideals ètics i polítics que hem anat veient al llarg d'aquestes pàgines. De fet, el vertader lloc en què les religions es poden trobar i entrar en diàleg les unes amb les altres, no és el lloc de la discussió teòrica, dogmàtica o teològica, sinó el lloc de la lluita a favor de la justícia i dels drets dels ciutadans més febles de la ciutat global.

En definitiva: el diàleg interreligiós en un món globalitzat és necessari, en la mesura que les religions siguin el motor espiritual de les reformes que han d'anar convertint en una realitat la utopia dels drets humans, la utopia del desenvolupament integral i universal de la humanitat, de totes les persones i de tota la persona. En aquest sentit, les religions (en diàleg) seran també un component indispensable d'aquest lideratge planetari legítim, al servei de la justícia econòmica, la llibertat, la identitat i la pau.

¹ S. Huntington privilegiava el factor cultural-religiós a l'hora d'imaginar un món regionalitzat: el que ell anomenava un món de "civilitzacions" que havia d'anar substituint, al llarg del segle XXI, el món d'Estats heretat del segle XIX. Així, li sortien aproximadament nou civilitzacions: l'Occidental, la russo-eslava, la islàmica, la budista (Sud-est asiàtic), la xinesa-confuciana, la hindú (Índia), la latinoamericana, l'africana (Àfrica subsahariana) i Japó com a cas a banda. Deixant Japó al marge, un hipotètic mapa d'un món organitzat en federacions polítiques regionals es correspondria amb el de Huntington, però la suposada civilització occidental quedaria separada en dues regions ben distintes: els EUA (o Amèrica del Nord), d'una banda, i la Unió Europea, per l'altre.

De fet, alguns líders polítics han suggerit - en clau estrictament utòpica - crear un G-8 realment legítim, on s'asseurien no els set grans més Rússia, sinó EUA, la UE, Rússia, Xina, Índia (que ja són per si mateixes una federació regional), Amèrica Llatina (que compta amb el Mercosur com un embrió de federació regional), la Unió Africana i l'ASEAN (que ve a ser un embrió de federació regional del Sud-est asiàtic).

² De fet, el cas més recent de victòria dels països del Sud en l'esfera internacional es va donar gràcies a aquesta lògica "regionalista" en la recent cimera de l'OMC a Cancun. Fins avui, l'OMC només contemplava la possibilitat que tots els participants acatessin com a acord de consens la voluntat dels països rics (UE, EUA i Japó). A Cancún els països del Sud es van plantar i per primera vegada es van atrevir a imposar el "no acord" abans que el "mal acord". Cert és que la conquesta pendent d'aquests països és aconseguir el "bon acord" per a ells. En tot cas, el procés que va permetre la semi-victòria del Sud a Cancún es va deure al lideratge de Brasil, que primer es va encarregar d'aglutinar a tots els països llatinoamericans en una posició comuna i després va traçar una aliança indestructible amb Xina, amb l'Índia, i amb Sud-Àfrica, que al seu temps actuava com a líder dels països africans.

© *Cristianisme i Justícia* – Roger de Llúria 13 – 08010 Barcelona

T: 93 317 23 38 – Fax: 93 317 10 94 – info@espinal.com – www.fespinal.com

Juliol 2005.